

Кіосєва Є.М.,

Науковий керівник: Бондаренко Н. О. к.ю.н., доц.,
доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні воєнні конфлікти ХХІ століття порушили гострі питання, саме щодо забезпечення прав і свобод людини в умовах війни. В Україні ця тема стала особливо актуальною після російської агресії, яка розпочалася у 2014 році, а також через повномасштабне вторгнення у 2022 році. Запровадження воєнного стану призводить до необхідності обмеження деяких прав і свобод громадян з метою забезпечення національної безпеки та збереження територіальної цілісності. Проте саме в час бойових дій першочергове значення набуває захист фундаментальних конституційних прав людини, які повинні залишатися незмінними, навіть за таких кризових обставин.

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [1]. Конституційні положення, викладені у II розділі, визначають комплекс гарантій для забезпечення особистих, політичних, соціально-економічних і культурних прав громадян. Навіть у надзвичайних умовах, таких як війна, залишаються недоторканими право на життя, заборона катувань і жорстокої поведінки, свобода думки й віросповідання, презумпція невинуватості, право на судовий захист та інші фундаментальні гарантії.

В свою чергу стаття 64 Конституції України передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян у разі введення воєнного або надзвичайного стану. Зокрема, це може стосуватися таких прав, як свобода пересування, право на зібрання чи свобода вираження своїх поглядів. Однак, подібні обмеження повинні бути узгодженими, спрямованими на забезпечення національної безпеки та не заперечувати сутність самих прав, а також не порушувати основні гарантії судового захисту.

Забезпечення прав людини під час війни здійснюється через комплекс правових та організаційних механізмів. Насамперед, у це входить діяльність державних органів, зокрема Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, які приймають рішення щодо введення та реалізації воєнного стану. Також важливим елементом – є судовий захист, що надає можливість апелювати незаконні дії або рішення органів влади. Крім того, значну роль відіграють міжнародно-правові інструменти, зокрема звернення до Європейського суду з прав людини і застосування норм міжнародного гуманітарного права.

Механізми забезпечення прав людини в умовах війни мають багатогранний характер: конституційні механізми – гарантії, закріплені в Основному Законі, включаючи діяльність Конституційного Суду України; парламентський контроль – здійснюється через інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [3]; судовий захист – право кожного на оскарження дій чи рішень органів влади в суді (ст. 55 КУ); міжнародні механізми – Україна може застосовувати дерогації (тимчасові обмеження певних прав) відповідно до ст. 15 Європейської конвенції з прав людини, але зобов'язана негайно повідомляти про це Раду Європи [4].

Міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи 1977 року, вкладають ключові принципи захисту цивільного населення у воєнний період [5]. Ці документи зобов'язують сторони конфлікту дотримуватися прав людини, забезпечувати гуманне ставлення з полоненими, а також накладають заборону на застосування тортур і колективних покарань. Особливо важливою є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Аксой проти Туреччини» Суд підтвердив, що навіть за умов надзвичайного стану, держава має слідувати принципу верховенства права і гарантувати мінімальні стандарти захисту прав [6].

Повномасштабний військовий конфлікт поставив Україну перед низкою нагальних проблем, які суттєво впливають на стан захисту прав людей:

- порушення права на працю – є одним з найпоширеніших порушень для різних категорій працівників, як найманих так і самозайнятих осіб, значна кількість яких стикається з нерівними умовами, порушеннями трудових договорів, відсутністю належного соціального захисту;
- недостатній судовий захист – посилений тиск на судову систему та основні державні інституції, обмежують їхню здатність функціонувати на належному рівні. Громадяни часто зустрічаються з труднощами при отриманні справедливого та своєчасного судового захисту;
- обмеження свободи пересування – в умовах війни, значна кількість громадян, включаючи внутрішньо переміщених осіб, стикається з обмеженнями у праві на вільне пересування, що негативно впливає на їхні можливості обирати місце проживання чи роботи.

Для вирішення зазначених проблем, держава повинна забезпечити:

- ефективний контроль за дотриманням прав людини, створюючи умови для їх реалізації через позитивний вплив на соціальні гарантії та формування правової культури;
- підвищити ефективність судочинства для забезпечення кожному громадянину право на оскарження рішень та дій органів влади, що гарантує захист прав і свобод;
- активізацію громадянського суспільства, з метою повноцінного партнерства держави у розбудові правового суспільства для захисту прав і свобод громадян.

Попри ці проблеми, Україна зберігає відданість демократичним цінностям і активно розвиває співробітництво з міжнародними організаціями, які здійснюють моніторинг дотримання прав людини. Серед таких організацій – ООН, ОБСЄ, Amnesty International і Human Rights Watch. Спільні зусилля спрямовані як на виявлення порушень, так і на розробку ефективних механізмів для їхнього усунення.

Конституційні гарантії прав людини набувають особливого значення в умовах воєнного стану, оскільки вони становлять фундаментальний рівень захисту та безпеки особистості. Українська система права, заснована на Конституції держави, національному законодавстві та міжнародних правових актах, формує багаторівневу структуру забезпечення прав і свобод громадян. У контексті подальшого вдосконалення системи захисту прав людини ключовими напрямками є зміцнення інституційного контролю, модернізація нормативно-правової бази та інтенсивне впровадження юриспруденції Європейського суду з прав людини у сучасну практику правового захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Європейської конвенції з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Geneva Conventions of 12 August 1949. URL: <https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>
6. Case of Aksoy v. Turkey: Judgment of 18 December 1996. European Court of Human Rights. Strasbourg. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-58003%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-58003%22]})